



Людмила Василівна РУСАНОВА,
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ЗБРОЄЮ, ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ ТА БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

У статті розглянуто питання відповідальності військовослужбовців за викрадення, привласнення, вимагання зброї, військового майна та бойових припасів у країнах, які належать до романо-германської правової сім'ї. Приділено увагу особливостям військово-кримінального законодавства. Встановлено, що більшість держав, які належать до цієї сім'ї, у своїх нормативно-правових актах не містить окремих норм, аналогічних ст. 410 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *правова сім'я, романо-германська правова сім'я, військово-кримінальне законодавство, романський тип, германський тип, військові злочини, викрадення, привласнення, вимагання.*

Постановка проблеми. Сьогодні склалася, на жаль, така ситуація, коли стає актуальним питання безпеки як окремої країни, так і світової спільноти в цілому. Не є винятком і наша держава. Уже третій рік поспіль на території України йдуть бойові, або так звані антитерористичні, дії, гинуть і військові, і мирні мешканці. До того ж, як з'ясувалося, українська армія за понад 20 років свого існування майже обезкровлена, оскільки із 32 бойових кораблів станом

© Русанова Л. В., 2017

на 2014 р. втрачено 15 (вони продані Китаю, Грузії, Узбекистану чи просто здані на металобрухт), утилізовано значну кількість небойових суден та інших плавзасобів. У своїй статті в газеті «Українська правда» О. Аргат пише, що «у буремні 1990-ті екіпаж, зійшовши на берег увечері, зранку міг прийти і не знайти свого судна. А якщо хтось із служивих не мав за що випити, то просто відпилював якусь «непотрібну» запчастину на своєму або сусідньому кораблі» [1]. Крім того, сьогодні на озброєнні єдиної в Україні 19-ї ракетної бригади у Хмельницькому аж 12 пускових установок ОТРК «Точка-У», а ракетні комплекси Р-300 було розрізано на метал, а остання ракета, за словами О. Аргата, пішла під ніж у 2013 р. Додамо, що у 1990–2013 рр. відбулася масова утилізація літаків (Ту-22, Ту-95, Ту-16, Су-24, Су-24М), у десять разів зменшилася кількість танків, а іншої бронетехніки – у чотири–п'ять разів. Вражають і відомості про те, що наші захисники не мали належної (здатної зберегти життя, захистити від кулі) форми. Саме таким був стан української армії на початку 2014 р., тобто «із розпроданим за 20 років тилом, з жебрацьким соцпакетом, часто без елементарного спорядження солдатів та офіцерів» [1]. Тим не менше нині Збройні Сили України – єдиний дієвий заслон для захисту населення України від оснащених російською зброєю і навчених у російських таборах терористів. Бійці докладають максимум зусиль, щоб забезпечити населенню багатомільйонної держави можливість мирно жити, платять за це життями і кров'ю, зберігаючи при цьому бойовий дух, не зраджуючи присязі і виконуючи накази (не відповідати, аби не провокувати). Як зауважує журналіст: «Сьогодні ЗСУ разом із добровольцями-бійцями і волонтерами-постачальниками пишуть військову історію України. Із пострадянського попелу у вогні твориться нова армія – армія визволителів і переможців» [1].

Проте, крім вказаного, обезкровлювалася армію і через постійне розкрадання самими ж військовослужбовцями зброї, боеприпасів, палива, оснащення і, звісно, коштів. Раніше про такі факти мало говорили і писали, а з початком бойових дій, враховуючи тяжкість наслідків як для військовослужбовців, так і для мирного населення, про них усе частіше і більше стає відомо. Отже, спробуємо розібратися, чи несуть відповідальність військовослужбовці збройних сил провідних країн за викрадення, привласнення зброї, військового майна, бойових припасів та ін., як запобігати і протидіяти цьому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передусім наголосимо, що з моменту дії Кримінального кодексу України (далі – КК України) питання кримінальної відповідальності військовослужбовців за ст. 410 КК України ставали предметом розгляду таких науковців, як В. П. Бодаєвський, С. І. Дячук, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, М. Й. Коржанський, М. І. Панов, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, О. А. Чуваков, О. М. Сарнавський та ін. Іноземний досвід кримінальної відповідальності військовослужбовців за незаконне заволодіння зброєю, військовим майном та бойовими припасами на рівні розділів до підручників та посібників із кримінального права розглядали Н. А. Голованова, А. В. Савіцький, М. М. Сенько, В. В. Сидорін, М. І. Хавронюк, В. М. Чхиквадзе та ін.

Метою статті є аналіз іноземного досвіду відповідальності військово-

службовців за незаконне заволодіння зброєю, військовим майном та бойовими припасами на прикладі романо-германської правової сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в різних країнах постійно спалахують збройні конфлікти, відбуваються теракти. Звісно, за таких умов саме забезпечення безпеки стає важливим напрямком діяльності кожної держави, у тому числі й України. Зважаючи на те, що мир і спокій залежать від озброєння і боєздатності збройних сил, тобто забезпечення їх сучасними видами озброєння і техніки, а також іншим військовим майном, суворого їх обліку і збереження, можемо з впевненістю говорити, що питання відповідальності самих військовослужбовців за вчинення протиправних діянь, передусім таких, що загрожують безпеці населення і держави, заподіюють шкоду Збройним Силам України, потребує детального вивчення. У цьому контексті додамо, що КК України містить окремий розділ XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», нормами якого закріплено перелік кримінально караних діянь військовослужбовців, серед них і ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем». Отже, спробуємо проаналізувати законодавства різних країн на предмет того, як і яким чином у них врегульовується окреслене питання, виявити плюси та мінуси, з'ясувати, чи можна щось запозичити при вдосконаленні вітчизняного кримінального права. Це, сподіваємося, допоможе нам відповісти на питання, яке нині дискутується: чи необхідна спеціальна норма, тобто ст. 410 КК України, за якою військовослужбовці несуть відповідальність за незаконне заволодіння військовим майном.

Передусім нагадаємо, що держави зі спільними джерелами, структурою права й історичним шляхом його формування (схожими правовими системами), що знаходять свій прояв в єдності закономірностей і тенденцій розвитку, прийнято зараховувати до однієї правової сім'ї. Нині існують такі: загально-го права (англосаксонська чи англо-американська), романо-германська, релігійна (мусульманське право, іудейське право, індуське право, канонічне право християнської релігії), традиційна (японське, далекосхідне право, звичаєве право окремих держав Азії, Океанії, звичаєве племінне право американських індіанців та африканське звичаєве право), змішаний тип правової системи. У межах статті важко розглянути всі, тому зупинимося на першій. Вибір легко пояснити. Україна – європейська держава, яку оточують країни, які належать переважно до континентальної чи англосаксонської сімей.

Отже, предметом вивчення ми обрали романо-германську (континентальну) правову сім'ю, до якої належать країни континентальної Європи (Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Люксембург, Іспанія, Швейцарія, Португалія, Австрія, Угорщина тощо), а також деякі латиноамериканські, скандинавські. Правові системи цих держав формувалися на основі римського права. Характерною рисою цієї сім'ї є домінування нормативно-правового акта (закону)

як форми (джерела) права. Подібними до цієї сім'ї за техніко-конструктивними особливостями вважаються правові системи України, Росії, Болгарії та деяких інших держав, хоча існує точка зору, якої дотримується, зокрема, і В. В. Сидорін, що останні можна об'єднати в самостійну слов'янську (західно-слов'янську) групу [5]. Як відомо, римське право мало розвинене (на той час) військово-кримінальне законодавство, яке було диференційоване за складами злочинів, видами покарань, досить повно відображало як особливості військової служби легіонерів, так і психологічні умови її проходження. Так, Дигести (від лат. *digesta* < *digerere* – розміщувати в порядку) 533 р. у титулі про армію відмежовували злочини загальнокримінальні (*delicta communia*) від військових (*delicta militaria propria*), останні поділялися на такі порушення: 1) загальної дисципліни; 2) субординації (непокора, недостатня повага до начальника); 3) ухилення від військової служби (дезертирство, самовільна відсутність); 4) порушення присяги (зрада, перехід на бік ворога); 5) боягузтво, малодухість (завдання собі шкоди, симуляція, втеча з поля бою); 6) заколот (підбурювання до повстання, активний прояв невдоволення). За вчинення військових злочинів передбачалося сім видів покарань: тілесне покарання, грошовий штраф, дисциплінарна служба, штрафний перевід до іншого місця служби, пониження на посаді, виключення з армії, смертна кара [6].

Однак, незважаючи на наявність спільних джерел, схожість структури й історичного шляху формування та розвитку права, у романо-германській правовій сім'ї виокремлюють такі групи: романська (Іспанія, Італія, Франція, Бельгія, Нідерланди), германська (Німеччина, Австрія), скандинавська (Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція), латиноамериканська правова група (Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай, Чилі), слов'янська (Білорусія, Росія, Україна) [8]. Із приводу останньої ще раз вкажемо, що її виокремлюють не всі, частіше кажуть, що країни цієї групи тяжіють до романо-германської правової сім'ї. Свого часу Рене Давід наголошував, що кожна правова система континенту оригінальна, хоча не треба переоцінювати відмінності, які існують між ними, схожість надто велика, особливо якщо розглядати системи в цілому [7]. Однак таке переконання не завадило йому зазначити, що в романо-германській сім'ї вирізняють два типи законодавства – германське й французьке.

Розгляд почнемо з романської групи. Звернемося до Франції, в якій завжди багато уваги приділялося питанням захисту національних інтересів, збереження суверенітету, цілісності території. Підтвердженням цьому можна вважати те, що в «Білій книзі з питань оборони Франції» зазначається, що ядром життєвих інтересів країни є суверенітет, гарантія цілісності національної території, недоторканність її заморських володінь, повітряних і морських шляхів [10, с. 324], а пріоритетним напрямом в оборонній політиці – захист національних «майнових» і пов'язаних із власністю інтересів. Нині, особливо після терактів, оборонна політика разом із традиційними (географічним і майновим) включає й нематеріальні, але від цього не менш реальні життєві інтереси, в ім'я яких Франція готова вдатися до сили зброї. Убезпечити ж і територію, і населення, і майно від протиправних посягань покликані добре оснащені й

підготовлені збройні сили, в яких на першому місці дисципліна. Розглянемо, як і за які злочини передбачена відповідальності військово-службовців за законодавством (нас також цікавить, за яким) цієї країни.

Передусім зазначимо, що військово-кримінальне законодавство цієї держави свого часу досліджували П. С. Данилов [9], Н. А. Голованова [10], які сходяться в тому, що його джерелами, як, до речі, і багатьох інших країн цієї групи, є Конституція Франції, Кримінальний кодекс і Кодекс військової юстиції 1965 р. (далі – КВЮ). Наприклад, у ст. 311¹ останнього зафіксовано, що злочинні діяння, незалежно від закріплення Кримінальним кодексом Французької Республіки, караються цим Кодексом, якщо вони посягають на закони і звичаї війни, встановлені міжнародним правом, або на військовий порядок [12]. Отже, французький законодавець військовим злочином вважає кримінально каране діяння, передбачене спеціальним законом (КВЮ), яке порушує закони і звичаї війни або встановлений військовий порядок.

Звернемося до тексту цього акта. КВЮ Французької Республіки (Code de Justice Militaire, Code Pénal Militaire) [12] у книзі третій передбачає такі види військових злочинів: а) спрямовані на звільнення особи від виконання обов'язків служби; б) проти честі і військового обов'язку; в) проти вимог дисципліни; г) проти правил інструкцій. Окремо виділені посягання на фундаментальні інтереси нації під час війни: зрада і шпигунство (ст. 331¹–331⁴), інші замах на національну оборону (ст. 332¹–332⁵) [12]. Як бачимо, вони схожі на ті, що були закріплені римським правом. Додамо, що в основу класифікації покладений критерій часу вчинення злочинних діянь, тобто мирний або воєнний. Крім того, на це також звертає увагу Н. А. Голованова [10, с. 324–326], поділ проводиться на підставі комплексного критерію: суспільна небезпека діянь, об'єкт посягання і значимість обов'язків військовослужбовців для держави. У другій главі р. II кн. III КВЮ згруповані склади кримінально караних діянь, які позначені як порушення честі й обов'язку. До них належать: капітуляція; військова змова; мародерство; розкрадання, знищення або пошкодження майна (*майна в широкому розумінні, а не саме військового, як це вказано в КК України (курсив наш – Л. Р.)*); підробка і фальсифікація документів, розтрата військового майна; привласнення уніформи, відзнак, орденів і емблем; образа прапора або армії; підбурювання до порушення військового обов'язку або військової дисципліни [12]. Ще одним підвидом є так звані змішані, об'єктивна сторона цих діянь тотожна зовнішній стороні загальнокримінальних злочинів або проступків, що пов'язано з особливостями суб'єкта, оскільки він вважається спеціальним – військовослужбовець. До таких деліктів відносять, наприклад, крадіжку військовослужбовцем майна власника будинку або іншого житлового приміщення, де розквартировані війська (ст. 427 КВЮ) [12]. Ще один підвид – це правопорушення, вчинені як військовослужбовцями, так і «цивільними» особами за певних умов. Так, згідно зі ст. 428 КВЮ кримінальній відповідальності підлягають особи, які вчинили крадіжку в «зоні бойових дій» у пораненого або загиблого (мародерство), що карається довічним позбавленням волі з обов'язковою працею [12]. До речі, таке положення повністю узгоджується з розумінням війсь-

кового злочину за Римським статутом ООН. Цей злочин вважається військовим, незалежно від особистості суб'єкта злочину.

Аналогічно караються розкрадання або знищення майна (*можемо тільки припустити, що в поняття «майно» законодавцем Франції включене і військове (курсив наш – Л. Р.)*), у тому числі продовольства, вчинені: а) організованою групою; б) із використанням зброї; в) із застосуванням насильства, г) із пошкодженням дверей і зовнішніх замків [12]. Однак у випадках, коли серед винних є одна або кілька осіб у військовому званні вище рядового, довічне позбавлення волі з обов'язковою працею може бути призначене лише тому, хто має більш високе звання, а також підбурювачу. Іншим учасникам злочину загрожує покарання до 20 років позбавлення волі з обов'язковою працею.

У ст. 436 КВЮ вказується, що тюремному ув'язненню на строк від одного до п'яти років можуть бути піддані будь-який військовослужбовець або особа, прирівняна до нього, за марнотратство (це означає *нерозумне, даремне витрачання грошей, майна*) або розтрату (*злочинна витрата службовою особою довірених їй грошей, цінностей або іншого майна, що, на наш погляд, більше стосується грошей, а щодо майна частіш вживається «розкрадання» (курсив наш – Л. Р.)*) зброї, боєприпасів, засобів пересування, грошових коштів, обмундирування та інших предметів, ввірених їм для службового користування або що опинилися у них випадково при виконанні службових обов'язків [12]. Ця норма певною мірою є схожою зі ст. 410 КК України.

Кримінально караним діянням визнається також розтрата озброєння, обмундирування, транспортних засобів, продовольства та іншого майна, виданого військовослужбовцю для несення служби. Як бачимо, КВЮ Франції містить такі склади, як мародерство (ст. 427–428), пошкодження майна (ст. 429–433), розтрата військового майна (ст. 436). Аналогічні склади злочинів існують у КК України, відмінність лише в тому, що в нашій державі вони містяться в окремому розділі, а у Франції військовослужбовці за злочини проти власності несуть відповідальність за спеціальним законом (КВЮ), а також згідно із загальнокримінальними нормами.

Продовжуючи розгляд питання додамо, що французький тип військово-кримінального законодавства був сприйнятий багатьма країнами Європи, зокрема, Італією, Португалією, а також колишніми колоніями Франції. Так, в Італії діють Військово-кримінальний кодекс Італії для мирного часу (*Codice penale militare di pace*) [13], а також Військово-кримінальний кодекс воєнного часу (*Codice penale militare di guerra*) [14], який містить 433 статті (260 статей можна віднести до матеріального військово-кримінального права, а інші – до процесуального).

Окремо зупинимося на сучасній правовій системі Нідерландів. Цю країну, на наш погляд, можна розглядати як місток між романською і германською підгрупами. Схожість із французькою правовою базою передусім пояснюється спільним минулим. Нідерланди (з 1810 р.) були частиною Французької імперії, а на її території офіційно діяло французьке законодавство. Після розпаду імперії Наполеона і проголошення самостійності Королівства Нідер-

ландів (1814 р.) французький цивільний та інші кодекси залишалися чинними до закінчення реформ, тобто до прийняття у 1866 р. кримінального законодавства. Однак вплив французького права й досі відчутний, зокрема, залишилися такі ж самі галузі права. У той же час наприкінці XIX – початку XX ст. правова система Нідерландів підпадає під вплив німецьких правових традицій (підтвердженням цьому можуть бути численні посилання на швейцарське й австрійське законодавства). Загальне кримінальне право є основою для окремих галузей, а саме: військово-кримінального, головним документом якого виступає Військовий кримінальний кодекс [19] (як в Німеччині), і кримінального права воєнного часу (Закон 1952 р.). Перелік злочинів, за які передбачене покарання, майже ідентичний тому, що закріплений французьким законодавством.

Отже, особливістю джерел романського типу законодавства є наявність у них норм і військово-кримінального, і кримінально-процесуального права. Не випадково в багатьох країнах світу вони називаються не військово-кримінальними кодексами, а кодексами військової юстиції, в яких кількість і обсяг процесуальних норм трохи менші за кількість і обсяг норм власне військово-кримінального права, а в деяких країнах навіть перевищують їх масив.

Перейдемо до германської групи, характерною рисою якої є наявність самостійного військово-кримінального кодексу із Загальною й Особливою частинами, який складається тільки з норм матеріального права, що регулюють виключно військові охоронні кримінально-правові відносини. Військово-кримінальні кодекси (закони) діють у Німеччині [15], Австрії [16], Данії [17], Іспанії [18], Нідерландах [19], Швейцарії [20] та деяких інших країнах. Однак якщо в Німеччині і Австрії процедурні питання притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності врегульовані загальним кримінально-процесуальним законодавством, а військові суди скасовані, то в таких країнах, як Іспанія, Нідерланди і Швейцарія діють самостійні військові кримінально-процесуальні кодекси, кримінальні справи щодо військовослужбовців розглядають спеціальні військово-судові органи.

Почнемо з Німеччини, яка є федерацією земель. Особливістю цієї країни вважається дуалізм, дворівневість кримінального законодавства: приймається як законодавчим органом федерації, так і відповідними органами кожної землі, паралельно діють кримінальне право федеральне і земель, які співіснують за принципом «конкуруючого законодавства». На практиці це означає: «Імперське право ламає право земель», тобто з прийняттям федерального закону втрачають силу закони окремих земель, а якщо сфера відносин федеральним законодавством не регламентована, то правові норми окремих земель виступають основним джерелом кримінального права. Вони також можуть застосовуватися до неврегульованих відносин, якщо федеральний закон скасовано і не замінено новим.

В основі чинного КК Німеччини, повна назва якого Кримінальне уложення (Кримінальний кодекс) Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) [Strafgesetzbuch (StGB)], – Кримінальне уложення Германської імперії від 15.05.1871 р. У 1990 р. після об'єднання Німеччини (на цей час ФРН і Німецька

Демократична Республіка (далі – НДР) мали суттєві розбіжності в правових системах) на «нових» землях вступив у дію Кримінальний кодекс (далі –КК) ФРН із деякими винятками для таких федеральних земель, як Бранденбург, Мекленбург-Предпомеранія, Саксонія, Саксонія-Анхальт, Тюрингія і колишня східна частина Берліну. Водночас окремі норми Кримінального кодексу НДР діють і далі на її територіях. Кримінальне уложення складається із Загальної і Особливої частин. У свою чергу, остання містить розділ 5 «Злочинні діяння проти державної оборони» (§ 109–109k), до яких належать: а) ухилення від військового обов'язку, б) шкідлива пропаганда проти німецьких збройних сил, в) саботаж, г) небезпечна розвідувальна діяльність тощо. Отже, Уложення окремо не містить нехай не такого самого, але хоча б подібного до злочину, передбаченого ст. 410 КК України.

Зрозуміло, за таких умов доречно звернутися до спеціальної літератури з цієї проблеми. Під час вивчення праць науковців і юристів [2–4; 9–10] з'ясовано наступне: реформа Кримінального уложення Німеччини, що триває вже понад століття, досі не завершена, а кодифікація КК є далеко не повною, оскільки разом із Кодексом діють і закони, що не ввійшли до нього і які називають ще Додатковим кримінальним правом (*Nebenstrafrecht*). Точну кількість таких актів не можуть назвати навіть самі німецькі правознавці. За приблизним підрахунком їх налічується майже 1000, із них понад 30 вважаються головними додатковими законами. Одним із таких законів є Закон «Про відповідальність за військові злочини» (*Wehrstrafgesetz*) 1957 р. [9], згідно з п. 2 якого військовим злочинами визнаються діяння, заборонені цим Законом [10], тобто конкретне кримінально каране діяння, що: а) посягає на інтереси військової служби, б) порушує закони і звичаї війни і в) заборонене національним законом про кримінальну відповідальність військовослужбовців, тобто строго передбачене законом як таке. Ознайомившись із положеннями Закону ФРН «Про відповідальність за військові злочини», можемо сказати, що він закріплює чотири види військових злочинів, а саме проти: 1) обов'язків військової служби, 2) обов'язків підлеглих, 3) обов'язків командирів і 4) проти інших військових обов'язків. В основу даної класифікації покладено такий критерій, як різновид військових обов'язків: спочатку йдуть порушення обов'язку знаходитися у призначеному місці, далі порушення вимог субординації, а вже потім інші. Даний Закон закріплює більше норм, за якими притягаються до відповідальності командири за неправомірне поводження з підлеглими, що передбачає відповідальність тих військовослужбовців, хто має право віддавати накази. Підсумовуючи, додамо, що Закон, що розглядається, не містить не те що такого, а й хоча б чимось схожого злочину, який передбачено ст. 410 КК України. Роби-мо висновок, що викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових речовин, засобів пересування каратиметься за Кримінальним уложенням ФРН, а саме: § 242–244а (крадіжка і її певні різновиди) і § 248b «Використання транспортного засобу без відповідних повноважень» [15] позбавленням волі строком від трьох місяців до десяти років.

Наступним проаналізуємо військово-кримінальне право Австрії. Основ-

ним джерелом є Федеральний закон «Про особливі кримінальних положень щодо військовослужбовців» від 30.10.1970 р., який набрав чинності 01.01.1971 р. Цей акт зазвичай називають «Військово-кримінальний закон» (Militärstrafgesetz – далі MilStG) [16]. Даний Закон, а також Військово-дисциплінарний кодекс становлять правову базу діяльності із забезпечення військової дисципліни в австрійських збройних силах. Система військово-кримінального права Австрії MilStG складається з трьох розділів: 1) Загальна частина; 2) Особлива частина; 3) Прикінцеві та перехідні положення, в якому містяться лише положення про порядок і строки застосування MilStG. У Загальній частині визначається сфера дії військово-кримінального законодавства, пояснюються основні терміни, а також особливості застосування до військовослужбовців заходів кримінально-правового та виховного характеру, врегульовуються питання відповідальності за виконання протиправних наказів, а також за дії, вчинені через страх за власну безпеку, визначаються правові наслідки засудження військовослужбовців. Заслуговує на увагу положення § 1 Загальної частини MilStG, яке закріплює, що: а) цей Закон діє тільки щодо військовослужбовців, поки не буде встановлено інше; б) загальні кримінальні закони застосовуються до військовослужбовців лише у випадках, не врегульованих цим Законом [16]. Глава IV MilStG «Злочини проти інших військових обов'язків» містить наступні склади злочинів: умисне розголошення військової таємниці (§ 26), розголошення військової таємниці з необережності (§ 27), порушення обов'язку повідомлення і передачі наказу (§ 29), вчинення діяння, передбаченого § 29, з необережності (§ 30), розкрадання на військовій службі (§ 31), пошкодження військового майна (§ 32), зловживання посадою, яку обіймає військово-службовець (§ 34) [16]. Саме положення § 31 і глави V «Злочини проти обов'язків воєначальника або особи, яка займає посадове становище» певною мірою схожі зі ст. 410 КК України, оскільки йдеться саме про військове майном і використання службового становища. Такі діяння караються позбавленням волі на певний строк.

Як приклад розглянемо ще й Швейцарію [20], де також діє Військово-кримінальний кодекс від 13.06.1927 р. (далі – ВКК Швейцарії). Передусім вкажемо, що це – об'ємний законодавчий акт, який станом на 01.02.2005 р. включав більше 237 статей, і складається з трьох книг: перша присвячена військово-кримінальному праву, друга визначає порядок накладення дисциплінарних стягнень, третя регулює вступ ВКК Швейцарії в силу і деякі питання його застосування. Друга книга ВКК Швейцарії представляє собою класичний Дисциплінарний статут. Отже, виходить, що військовослужбовці притягуються до відповідальності за Кримінальним кодексом (далі – КК), як у ФРН. До речі, Швейцарія, точніше її досвід, на думку багатьох фахівців, слугує взірцем реформування національного законодавства, оскільки норми вирізняються простою і чіткістю формулювань. Як пояснюють науковці, законодавець переслідував єдину мету – його мають розуміти не лише юристи, а й пересічні громадяни (у тому числі й непрофесійні судді). До того ж законотворці пам'ятали, що він буде перекладатися трьома мовами – німецькою, французькою, італійською (це змушувало використовувати загальноновживану лексику).

Отже, у межах романо-германської правової сім'ї, що об'єднує головним чином правові системи Західної Європи, сформувалися два близьких один одному типи військово-кримінального права – «германський» і «французький», особливості кожного з яких знайшли своє відображення у структурі і змісті їх спеціальних джерел.

Перейдемо до наступної (скандинавської) групи. Особливості відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення військової служби (зокрема, і передбаченого ст. 410 КК України) детально розглянемо на прикладі Норвегії. Законодавство цієї країни вивчали свого часу Ю. В. Голик, В. П. Бодаєвський. Попереднє ознайомлення зі складом законодавства, за допомогою якого врегульовуються ці питання, і змістом норм дає підстави стверджувати, що є певні схожі риси нормативної бази Норвегії із законодавством Франції і ФРН. По-перше, у цій скандинавській країні діє спеціальний Військовий кримінальний кодекс (далі – ВКК), а у Франції КВЮ, по-друге, норми ВКК здебільшого відсилають до положень Загальногромадянського кримінального кодексу Норвегії (як і ФРН до Кримінального уложення). У ВКК Норвегії є ч. 3, яка має назву «Військові статті». До її складу входять глави: 8. «Військова зрада і підлив збройних сил» (§ 80–94а); 9. «Про варіанти положень частини 2» (§ 95–99); 10. «Розкрадання та інші злочини проти особи та майна» (§ 100–108) [19]. Зрозуміло, що нас цікавлять положення останньої, тобто гл. 10. Звернемося до тексту. Першим йде § 100. Згідно з ним покаранню підлягає «військово-службовець, який з метою отримання для себе або іншого незаконної вигоди протиправно: 1) призначає військове мито або примусовий збір; 2) перевищує розміри законної реквізиції; 3) відмовляється видавати свідоцтво про отримання на вилучену або реквізовану власність» (*в останньому випадку йдеться про дії, завдяки вчиненню яких особа, на наш погляд, крім іншого, приховує факт вилучення і, як наслідок, отримання майна, тобто фактично заволодіває ним (курсив наш – Л. Р.)*). За умов вчинення будь-якого діяння особа притягується до кримінальної відповідальності «у виді тюремного ув'язнення строком до 6 років» [2, с. 100].

Наступним (до речі, він є бланкетним) розберемо § 101 ВКК Норвегії, яким закріплюється, що: особа, яка вчинює злочин, що описаний у § 255, 257 або 266 Загальногромадянського кримінального кодексу, карається тюремним ув'язненням строком до 6 років [21]. Отже, проаналізуємо текст норм Загальногромадянського кримінального кодексу. Відповідно до § 255 КК Норвегії: «За розкрадання підлягає покаранню особа, яка з метою привласнення собі або іншій особі незаконного прибутку неправомірно розпоряджається, закладає, споживає або яким-небудь іншим чином привласнює рухоме майно, що знаходиться у її володінні, але повністю або частково належить іншому, або протизаконно розпоряджається грошима, які вона збрала для іншого або які довірені їй іншим чином... За розкрадання призначається покарання у виді штрафів або тюремного ув'язнення строком до 3 років. Сприяння карається таким же чином» [21]. У свою чергу, § 257 КК Норвегії закріплює: «За крадіжку підлягає покаранню особа, яка відбирає або сприяє відбиранню предмета, який повні-

стю або частково належить іншому, з метою отримання для себе або іншої особи незаконного прибутку шляхом привласнення цього предмета. За крадіжку призначається покарання у виді штрафів або тюремного ув'язнення строком до 3 років» [21]. Ті самі дії: 1) вчинені із використанням страху війни або військової переваги; 2) ...«у випадку, якщо цей злочин вчинюється декількома особами у змові, виконавці та організатори підлягають покаранню у виді тюремного ув'язнення строком від 10 років до довічного, а решта учасників – у виді тюремного ув'язнення строком від 4 до 10 років» [8, с. 369–372]. Іншим названо § 266 КК Норвегії, який регламентує питання відповідальності за *вимагання*.

Так, згідно з цим параграфом кримінальної відповідальності підлягає особа: 1) яка з метою отримання незаконного прибутку вчиняє сама або примушує кого-небудь вчиняти дії, які завдають шкоди чи створюють ризик настання збитку для нього або особи, на користь якої він діє; 2) за сприяння, незаконне примушування кого-небудь вчиняти такі дії, поєднані із загрозою звинувачення або подання заяви про вчинення чого-небудь кримінально караного, висунення звинувачення, що ображає честь і гідність, розголошення відомостей, що наносять шкоду або сприяють цьому. Санкція – покарання у виді тюремного ув'язнення строком до п'яти років, разом із яким можуть призначатися штрафи [21]. Найбільш цікавим з огляду на тему статті є § 104 ВКК Норвегії, який також відсилає до норм Загальногромадянського кримінального кодексу, а саме до розділів 24 або 25 (встановлюють кримінальну відповідальність за розкрадання, привласнення, розбій, незаконне використання майна, вимагання та пограбування тощо), § 275, 291, 292, 293¹, 318² і 393 [21]. За § 104 ВКК особа, яка вчинює кримінально каране діяння, описане в наведених вище розділах і параграфах, відносно яких-небудь предметів, що використовуються військовою системою, «підлягає покаранню згідно зі згаданим Законом, проте замість штрафів застосовується арешт, а верхня межа покарання, визначеного за відповідний злочин, може бути збільшена аж до 50 %» [21]. Як бачимо, якщо справу маємо з предметами, що використовуються військовою системою, відразу суворішим стає і покарання.

До скандинавської підгрупи належить і Фінляндія. У цій країні особи, на яких поширюється військова юрисдикція, підлягають відповідальності за кримінальним кодексом, як і в Німеччині. Військові злочини згідно з главою 45 Кримінального кодексу – це ті, які можуть вчинятися тільки військовими. Найбільш важливими з них є різні види «посадових злочинів» (*palvelusrikos*), які включають в себе добровільне і халатне невиконання наказів і норм, «злочин, вчинений на кордоні» (*vartiorikos*), охоплює будь-яку провину під час проходження служби на державному кордоні: відсутність без дозволу (фінський: *luvaton poissaolo*), дезертирство (фінський: *sotilaskarkuruus*), різні форми непокорі старшим за званням, випадки зловживання старших за званням своїм службовим становищем і поведінку, негідну військовослужбовця (фінський: *sotilalle sopimaton käytäytyminen*) тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, передусім наголосимо, що: 1) у рамках романо-германської правової сім'ї,

яка об'єднує країни Західної Європи, сформувалися два близьких один одному типи військово-кримінального права – «германський» і «французький», особливості кожного з яких знайшли своє відображення у структурі і змісті їх спеціальних джерел; 2) особливістю джерел романського типу законодавства є наявність в них норм як військово-кримінального, так і кримінально-процесуального права. У багатьох країнах цієї підгрупи вони називаються кодексами військової юстиції, в яких кількість і обсяг процесуальних норм трохи менші за кількість і обсяг норм власне військово-кримінального права, а в деяких країнах навіть перевищують їх масив; 3) характерною рисою германської групи є наявність самостійного військово-кримінального кодексу із Загальною й Особливою частинами, який складається тільки з норм матеріального права, що регулюють виключно військові охоронні кримінально-правові відносини; 4) у європейських країнах по-різному оцінюється характер суспільної небезпеки злочинів, що передбачають відповідальність військовослужбовців за незаконне заволодіння зброєю, військовим майном та бойовими припасами, вчинених у мирний і воєнний час; 5) у законодавствах держав романо-германської правової сім'ї існують склади, аналогічні КК України, відмінність лише в тому, що в нашій державі вони містяться в окремому розділі, а у країнах цієї групи військовослужбовці за злочини проти власності несуть відповідальність за спеціальним законом, а також згідно із загальнокримінальними нормами. Так, вказані злочини в одних країнах прямо передбачаються військово-кримінальним законодавством (Франція), в інших хоча й існують окремі норми у військово-кримінальному законодавстві, однак вони відсилають до норм загальнокримінальних (ФРН, Норвегія), а у третіх відповідальність військовослужбовців настає взагалі за загальними кримінально-правовими нормами. Держави романо-германської правової системи закріплюють нормативні положення про кримінальну відповідальність військовослужбовців шляхом використання різних класифікацій, що робить перелік більш повним. Включення ж норм військово-кримінального законодавства у вітчизняний кримінальний кодекс пояснюється передусім тим, що КК України названо єдиним джерелом кримінального права, існування ж інших кримінальних законів, у тому числі тих, що встановлюють кримінальну відповідальність військовослужбовців (як у країнах романо-германської правової сім'ї) не допускається. Це, на думку законодавця, сприяє максимальному зближенню норм загального і військового кримінального права, реалізації принципу законності у сфері кримінально-правового регулювання військово-службових відносин.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Аргат О. Утрачена армія здобутої держави // Українська правда: сайт. 23.07.2014. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/02/23/74241/> (дата звернення: 15.01.2017).
2. Бодаєвський В. П. Кримінально-правова охорона військового майна від корисливих посягань військовослужбовців: іноземний досвід. *Право і суспільство*. – 2008. № 4. С. 98–102.

3. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2009. 18 с.
4. Хавронюк М. І. Військові злочини: комент. законодавства/М. І. Хавронюк, С. І. Дячук, М. І. Мельник; відп. ред. М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. Київ: А. С. К., 2003. 272 с.
5. Сидорин В. В. Сравнительно-правовой анализ национальных систем современного военно-уголовного законодательства России, Франции и Германии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2000. 20 с.
6. Шулепов Н. А. Вопросы типологии национальных систем современного военно-уголовного законодательства // Военное право: сайт. URL: <http://voenprav.ru/doc-1803-6.htm> (дата звернення: 28.01.2017).
7. Давид Р. Основные правовые системы современности/К. Жоффре-Спинози. Москва, 1998. С. 21–25.
8. Ємельянов М. В. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії шахрайству. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 171–175.
9. Данилов П. С. Понятие и виды воинских преступлений по законодательству зарубежных стран (США, Великобритания, Франция, Германия) // Государство и право: теория и практика: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Чита, июль 2014 г.). Чита: Молодой ученый, 2014. С. 92–95.
10. Голованова Н. А. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник/Н. А. Голованова, В. Н. Еремин, М. А. Игнатова и др. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 1056 с.
11. Уголовный кодекс Франции/науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.
12. Кодекс військової юстиції Франції // Code de Justice Militaire, Code Pénal Militaire: сайт. URL: http://codes.droit.org/cod/justice_militaire.pdf (дата звернення: 11.01.2017).
13. Codice penale militare di pace: сайт. URL: http://www.militari.org/legge/codici_penali_militari.htm (дата звернення: 01.02.2017).
14. Codice penale militare di guerra: entra automaticamente in vigore anche nelle missioni di pace (di Maria Lina VECA) сайт. URL: https://iccdb.hrlc.net/documents/implementations/pdf/Italy-Military_criminal_code_during_wartime.pdf (дата звернення: 31.01.2017).
15. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона/пер. П. В. Головненков. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2012. 312 с.
16. Военно-уголовный кодекс Австрии/науч. ред. С. Ф. Милюков; пер. с нем. Л. С. Вихровой. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 240 с.
17. Военно-уголовный кодекс Дании: сайт. URL: <http://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1082&context=facpubs> (дата звернення: 05.02.2017).

18. Codico Penal Militar, Boletin Oficial del Estado, No. 296, 11 December 1985: сайт. URL: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur337.htm> (дата звернення: 05.02.2017).
19. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник/под ред. А. Я. Сухарева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2003. 976 с.
20. Военно-уголовный кодекс Швейцарии: сайт. URL: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur337.htm> (дата звернення: 31.01.2017).
21. Уголовное законодательство Норвегии/науч. ред. и вступ. ст. Ю. В. Голика: пер. с норв. А. В. Жмени. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 375 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Людмила Васильевна РУСАНОВА

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ЗА НЕЗАКОННОЕ ЗАВЛАДЕНИЕ
ОРУЖИЕМ, ВОЕННЫМ ИМУЩЕСТВОМ И БОЕВЫМИ ПРИПАСАМИ
ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ СТРАН РОМАНО-ГЕРМАНСКОЙ ПРАВОВОЙ СЕМЬИ**

В статье рассмотрены вопросы ответственности военнослужащих за незаконное завладение оружием, военным имуществом и боевыми припасами в странах, которые принадлежат к романо-германской правовой семье. Уделено внимание особенностям военно-уголовного законодательства. Выяснено, что государства, принадлежащие к этой семье, в своих уголовных кодексах не предусматривают норм, аналогичных ст. 410 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: правовая семья, романо-германская правовая семья, военно-уголовное законодательство, военные преступления, романский тип, германский тип, хищение, присвоение, вымогательство.

Liudmyla V. RUSANOVA

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

LIABILITY OF SERVICEMEN FOR MISAPPROPRIATION OF WEAPONS, MILITARY EQUIPMENT AND AMMUNITION UNDER THE LEGISLATION OF THE COUNTRIES OF ROMANO-GERMANIC LEGAL FAMILY

The author of the article has researched the issues of the liability of servicemen for the theft, misappropriation, extortion of weapons, military equipment and ammunition in the countries belonging to Romano-Germanic legal family, and has analyzed the law norms, according to which the servicemen of the armed forces of the leading countries are responsible for theft, misappropriation of weapons, military equipment, ammunition, etc.

The issues of criminal liability of servicemen under the Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine were the subject of research of such scholars as: V. P. Bodaievskyi, S. I. Diachuk, V. I. Kasyniuk, V. A. Klymenko, M. I. Korzhanskyi, M. I. Panov, M. I. Havroniuk, S. O. Kharytonov, O. A. Chuvakov, O. M. Sarnavskyi and others. Some aspects were studied by V. H. Kundeus, V. P. Tykhyi, Z. A. Trostiuk and international experience

of misappropriation of military equipment at the level of chapters to textbooks of criminal law was studied by N. A. Holovanova, A. V. Savitskyi, M. M. Senko, V. V. Sydorin, M. I. Havroniuk, V. M. Chkhykvadze and others.

Due to the familiarization with the normative and legal acts of different countries, it was found out that the military, military and criminal legislations of most countries in the world are in many ways similar, in particular, contains provisions that establish both the procedure of subordination and military service and performance of service duties in peacetime and wartime.

However, despite the existence of common sources, the similarity of structure and historical path of formation and development of the law within Romano-Germanic legal family, which brings together the countries of Western Europe, two close to each other types of military criminal law – “Germanic” and “French” were formed, where the features of each of them were reflected in the structure and content of their specific sources.

Thus, the peculiarity of sources of Roman type is the presence of the norms of both military and criminal, and criminal and procedural law. They are called the Codes of Military Justice in many countries of this group, where the number and scope of procedural norms is slightly smaller in number and volume of the norms of military and criminal law, and in some countries even exceed their bulk. The existence of an independent Military and Criminal Code with general and special parts, which consists of only with norms of substantive law regulating just military security criminal and legal relationships – is characteristic feature of the Germanic group.

Besides, it has been found out that the nature of public danger of crimes involving misappropriation of munitions by servicemen with lucrative motives committed in peacetime and wartime is assessed differently in the European countries.

Analysis of the Codes norms of the countries of Romano-Germanic legal family has demonstrated that these acts contain corpus delicti similar to the Criminal Code of Ukraine. However, in our country they are contained in a separate section (this is explained primarily by the fact that the Criminal Code of Ukraine was called as the only source of criminal law, the existence of other criminal laws, including those, which establish criminal liability of servicemen (as in the countries of Romano-Germanic legal family) is not allowed), while in the countries of Romano-Germanic legal family may be directly provided by the military and criminal law (France), and exist as specific norms in the military and criminal law, but refer to general and criminal norms (Germany, Norway) and finally, the liability of servicemen might occur under the general and criminal norms. It has been established that the inclusion of the norms of the military and criminal law into domestic criminal code, according to the legislator, assists to maximum forthcoming of the norms of general and military criminal law, implementing the principle of legality in the sphere of criminal and legal regulation of military relations.

Key words: *legal family, Romano-Germanic legal family, military and criminal legislation, Roman type, Germanic type, military crimes, theft, misappropriation, extortion.*